

СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПЕРІОДУ "ТРЬОХ ЛІТ"

У статті зосереджено увагу на поезії Тараса Шевченка періоду "Трьох літ", розглянуто еволюцію авторської свідомості від романтизму до реалізму, з'ясовано специфіку розкриття національної проблематики шляхом детального аналізу свідомих і підсвідомих відчуттів ліричних героїв.

Ключові слова: *соціологізаторство; синтез; романтизм; реалізм; сатира; бурлеск; містерія; етнологія.*

Кожне покоління відкриває для себе геній Кобзаря. Від соціологізаторства, сприйняття лише як співця знедолених, від розгляду спадщини автора "Заповіту" тільки у взаємозв'язках з російською літературою (а інколи пошуку її впливу там, де його зовсім не було), ми приходимо сьогодні до усвідомлення необхідності відкриття "справжнього Шевченка, його нового прочитання. Не забронзовілим, не далеким у своїй геніальності, а сучасником, співрозмовником, порадиником у пошуках шляхів державотворення хочемо бачити його" [1, с. 20].

До творчості Тараса Григоровича ми повертаємося знову і знову, намагаючись прочитати між рядків його образ. Віднайти у словах Генія те, що не було знайдено раніше. Ми хочемо зазирнути у найпотаємніші куточки душі людини, яка стала досягненням епохи, взірцем для наслідування кожному українцеві.

Твори періоду "Трьох літ" – це звернення поета до сучасності під впливом поїздки на Україну в 1843 році, коли він побачив реальний стан країни. Романтичне бачення зі спогадів дитинства та з книжок часів життя в Петербурзі змінилося реалістичним. Відбулося й певне розчарування у "першому поколінні" власних читачів з числа дворянської інтелігенції [1, с. 23].

Індивідуальний творчий метод Шевченка не був позбавлений романтичного струменя, а знаходився у синтезі з реалістичним. Навіть у останній період творчості Тарас Григорович писав романтичні твори (на історичну тематику), використовуючи засоби образності та манеру романтизму, додаючи до них нотки просвітницького реалізму. Таке розмаїття стилів і типів образотворення не було чимось суперечливим, а стало виявом широкої свободи творчого мислення.

Шевченкова еволюція від романтизму до реалізму проходила шляхом розширення тематики творів, поглиблення розуміння народності й національної специфіки характерів у їхній історичній та соціальній зумовленості. У поезіях і повістях даного періоду творчості

реалізм утвердився як своєрідне викриття, що дало змогу відобразити типажі самодержавно-кріпосницької дійсності. Яскраве відтворення рис народу стало символом його визвольної боротьби й сподівань на краще майбутнє держави.

Є. Сверстюк у 60-і роки ХХ ст. виступив з власною концепцією творчості Т. Шевченка. Літературний критик стверджує, що "Шевченко прийшов не з розхитаного світу напівзросійщеної інтелігенції, а з тверезого селянського світу, який вперто зберігав історичну пам'ять, мову і пісню... 1845 рік – той різкий поворот, коли починається націоналістичне самоствердження і самоусвідомлення поета" [4, с. 100–101].

У "Посланії", як зазначає Євген Сверстюк, поет не приймає того українського патріотизму, за яким немає любові до брата. Тому вважаємо, що Т. Шевченко – співець "Любові і Краси, Добра і Правди" [4, с. 64], на яких тримається людина і світ. У літературній праці "Шевченко і час" Є. Сверстюк визначає феномен Тараса Шевченка і пов'язує його з місією "принести своєму народові з глибин свого серця слово, злеліане в народі" [4, с. 119].

Поетова щира душа зронила безліч зерен мудрості й любові до рідного краю, а вдячні нащадки зберегли та примножують ці віковічні істини. Кобзар зробив перший крок, показавши нам напрям до національної свідомості. Нашим же завданням сьогодні є крокувати вперед, продовжуючи традиції українського народу. У 1914 році В. Стефаник на Шевченківському святі з нагоди ювілею в селі Русові сказав: "І коли великі люди дають зміст народам, то Тарас дав його українському народові... В його словах нам показана далека дорога до нашої майбутності. Читайте його слово, шукайте тої дороги, йдіть нею" [6, с. 1].

З плином часу прочитання творчості Тараса Григоровича (періоду "Трьох літ" зокрема) зазнало змін. Сучасне розуміння творчості Кобзаря зосереджується навколо таких аспектів: міф і міфотворчість (Г. Грабович, О. Забужко, В. Скуратовський), рівновага національного, соціального і загальнолюдського (Г. Клочек, В. Пахаренко), аналіз джерел культури та світогляду народу, огляд світової культури (О. Забужко), розкриття філософського осмислення світу (Г. Грабович, О. Забужко, П. Іванишин, О. Павлів). Прикметно, що національна проблематика прослідковується у всій творчості Тараса Шевченка. Для Кобзаря народ, нація не були просто термінами для позначення групи людей. Він вкладав у них глибокий сенс, який на генетичному рівні робив українців братами та сестрами. Читаючи рядки поезій Т. Шевченка, приходимо до усвідомлення неповторності та унікальності нашого народу.

Вагому роль у поглибленні національної проблематики мають поезії періоду "Трьох літ". Саме у цих творах авторові вдалося майстерно поєднати суспільне та особисте. Національна проблематика в цьому сенсі має ключове значення.

У творі "Розрита могила" поет звертається до образів України та могили й апелює до історичної пам'яті та національної свідомості співвітчизників. Дії невдячних дітей стають причиною страждання Батьківщини, адже вони "поможуть москалеві / Господарювати, / Та з матері полатану / Сорочку знімати" [8, с. 252].

На переконання Т. Шевченка, майбутнє країни та її народу починається з шанобливого ставлення до історичної долі рідного краю. Натомість, плундрування, як це робили поневолювачі, та забуття, яке властиве певній частині народу, унеможливають процеси націотворення.

У творі "Чигирине, Чигирине" розвивається протистояння долі понівеченої козацької столиці та діяльності головного героя, який докладає чимало зусиль для відродження славного історичного минулого. З долею занепалого містечка автор порівнює тогочасну поневолену імперською Росією Україну. В поетичних роздумах про долю народу Шевченко дорікає своїм сучасникам за те, що схилилися і припинили боротьбу: "Спи, гетьмане, поки встане / Правда на сім світі" [8, с. 256].

У поезії "Гоголю" відображено переживання Кобзаря, його страждання від того, що "всі оглухли – похилились в кайданах... байдуже..." [8, с. 284]. Мотив страждання пронизує твір з першого до останнього рядка, спонукаючи відчувати смуток патріота своєї країни.

Політична сатира "Сон" має підзаголовок "комедія". Це пародія на Петербург і царя. Поетові вдалося влучно передати своє бачення причин і джерел царизму як явища (суспільні, психологічні та національні аспекти). Відтворено цілісну картину імперії, а особливу увагу приділено царю та цариці: їх передано в образах бурлескного типу.

Оповідач поеми постає провідником, який прийшов у чужий простір для того, щоб показати його нам. Поет акцентує на моральній проблематиці, зокрема на умінні бачити зло та жити за законами справедливості:

Чи довго ще на сім світі
Катам панувати? [8, с. 270]

Пому "Кавказ" було написано як відгук на загарбницькі стратегії Російської імперії, а конкретно – на загибель близького друга Т. Шевченка Якова де Бальмена. Автор засуджує насильство і жорстко викриває імперський міф про "просвітителів", що несуть на Кавказ мир і свободу. Об'єктом сатири стала не лише лицемірна влада, а й церква, що освячувала подібні походи. Тому поет актуалізує питання відповідності церкви й стверджує віру в істинного Бога, несумісну з лицемірством та гнобленням: "І Тобі одному/ Помоляться всі язики / Вовіки і віки. / Апоки що течуть ріки, / Криваві ріки!" [8, с. 345].

"І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм..." – послання, яке послідовно розкриває проблему місця української еліти в імперській системі. Зміст твору увиразнює пошуки поетом національної еліти з усіма її особливостями та взаємовідносинами з народом. Центральна тема твору зосереджена навколо питань слов'янофільства, втрати національного фундаменту, поєднання національних та загальнолюдських цінностей. Усе це зробило послання Тараса Шевченка цінною настановою для українців усіх поколінь та віків. Воно завжди буде актуальним, завжди надихатиме нас до єднання:

Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю! [8, с. 355]

Романтична поема-містерія "Великий льох" поєднала в собі вигадку та реальність. Використані у ній образи символічні, характер поеми історіософський (відбувається осмислення минулого України). Прослідковується зв'язок із поезіями "Розрита могила" та "Стоїть в селі Суботові". Центральний образ – Великий льох. Дослідники творчості Шевченка вважають льох "прихованими силами держави", "духом державності", "ідеєю нації". Герої поеми чекають, коли буде розкопано Великий льох. Саме тоді, на їхню думку, і настане кінець світу. Усі події супроводжуються містичними явищами (використано народну та християнську міфологію), наприклад, народження українських Христа та Антихриста (новий Гонта та кат-Гонта). Три душі – трагічні уособлення ключових епізодів історії України: Переяславська рада, знищення Батурина, діяльність Катерини II. Їх покарано за несвідомі гріхи, а ступенем тяжкості автор намагається передати своє ставлення до гнобителів Батьківщини. Три ворони – український, російський та польський "демони", які хизуються злочинами проти своїх же народів. Останнім злочином автор поеми показав зазіхання на історичну пам'ять рідного краю. Три лірники – скалічений народ (перероджені кобзарі). Москалям не вдалося нічого знайти у "малому льосі", а Великого їм не відшукати: "Так малий льох в Суботові / Москва розкопала! / Великого ж того льоху / Ще й не дошукалась" [8, с. 327].

Видатний шевченкознавець з діаспори Орест Павлів так аналізує задум та ідейний зміст Шевченкової містерії: "Поет з трагічним болем в душі спостерігав, як Москва руйнувала і жорстоко викоринювала залишки свідомості історичного буття серед українського народу і як дедалі затягувався зашморг російського великодержавного ланцюга на шії приборканої України. Тому в поемі "Великий льох" поет свідомо зробив ретроспекцію в історичне минуле України, щоб ясно вказати на головні хиби, злочини, навіть на свідомі провини, які привели козацьку державу до тотального поневолення" [3, с.7].

Показовим твором періоду "Трьох літ" є "Заповіт". Поштовхом до написання легендарних рядків стала хвороба Тараса Шевченка. Проте, основною причиною появи вірша було суспільно-політичне становище країни у 30–40 роках ХІХ століття. Поет висловлює бажання бути похованим "Серед степу широкого / на Україні милій, / Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі / було видно, було чути, / Як реве ревучий" [8, с. 371]. Дніпро постає перед нами символом могутності та величі українського народу. Рядок за рядком – і автор відходить від першопочаткових думок: його смерть перестає бути провідним мотивом поезії. Роздуми про долю країни та суспільні події передані в дусі традиційного патріотизму, притаманного Кобзареві. Тож, закінчивши роздуми про смерть на слові "поховайте", автор починає закликати до повстання:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте. [8, с. 371]

Національна проблематика у творчості Тараса Шевченка не обмежується лише боротьбою у зовнішніх проявах (за волю, свободу думки на теренах України). Велику увагу приділяє поет боротьбі внутрішній. З неабияким натхненням вдається йому майстерно римованими рядками передати усю тяжкість внутрішніх конфліктів.

Одним із важливих аспектів творчості Т. Шевченка стало висвітлення релігійних міркувань як у поезії, так і у прозі. Кобзар переймався питаннями віри та її роллю в житті народу. А у що ж вірив сам Геній української літератури? Про це можемо дізнатися з листа до графині Толстої, датованого 1857 роком. Бачимо, наскільки сильним був вплив на нього Божого слова: "Я молюся до Бога і дякую Йому за безконечну любов до мене, за те, що Він випробував мене. У тому випробуванні очистилося і видужало моє бідне, боляче серце. Воно (Слово Боже) забрало від очей моїх призму, кризу яку глядів я на людей і на самого себе. Воно навчило мене, як любити ворогів і тих, хто нас ненавидить. А цього не навчить ніяка школа, крім школи досвіду і тривалої бесіди з самим собою. Я тепер почуваю себе як не досконалим, то принаймні бездоганим християнином. Як золото з огня, як немовля з купелі, виходжу я тепер з темрявого чистилища, щоб розпочати новий, благородніший шлях життя. І це я називаю істинним, правдивим щастям" [цит. за: 2, с. 37].

Талант настільки величної та геніальної людини пройде кризу віки, залишаючи по собі мільйони змінених доль. Шевченкове слово має

силу. Не одне покоління зазнало трансформації поглядів на історію України після прочитання його творинь. А скільки відданих патріотів знайшли натхнення на сторінках "Кобзаря"!

Творчість поета дозволяє кваліфікувати якість змін у моральних приписах, кодексі життя людини, що характерні для наших днів. У цьому разі варто зважити на його поему "Катерина" (1838). Цей соціально-етнологічний твір визначає для сьогодення, на нашу думку, планку вимогливості людини до себе і громади до одного зі своїх членів. Митець водночас загострює увагу сучасника на необхідності шанувати моральні традиції народу; протилежна поведінка веде людину до загибелі. Належить осібно згадати досить потужну ноту Шевченкової творчості: вона кореспондує тему історії в його поетичній спадщині. У митця означена тема навіть заявляє новий для української літератури жанр – історичну поему, до якого зараховуємо "Тарасову ніч" (1838), "Іван Підкова" (1839), "Гайдамаки" (1841), "Гамалія" (1842). Варто згадати й історіософсько-політичні твори – "Сон" (1844), "Юродивий" (1857), перехідну до групи історіософсько-політичних поем – "Єретик" (1845) тощо. Щодо порушених у названих творах ідей слід зауважити, що Тарас Шевченко відводив важливу роль у творенні історичних подій окремій особистості й не менш значущу роль народу в творенні історії, що було суголосним запитам його доби (й це відповідає запитам подальших епох, включно з нинішньою). Водночас, історія, наголошує поет, завжди має бути уроком для нащадків і джерелом роздумів людини про вічність буття і його здатність до оновлювання.

Поезія Тараса Шевченка періоду "Трьох літ" є синтезом національно-духовних ідей та настроїв Генія української літератури. Вірші, що входять до цього відрізка творчого життя письменника, вражають своєю унікальністю. Таких змістовних закликів та неповторних художніх перевтілень сторінки вітчизняної літератури ще не бачили. Тонкий психологізм автора подарував нам багато персонажів та допоміг у переосмисленні образів історичних постатей минулого.

На нашу думку, часточкою секрету успіху Шевченка стало те, що він писав не від імені окремого патріота України, йому вдавалося говорити за весь народ, за цілу націю. Ми повинні пишатися тим, що маємо змогу долучитися до мистецтва слова, читаючи, цитуючи, декламуючи виплекані у щирому серці слова.

Значення творчості Тараса Шевченка для української та світової літератури неосяжно глибоке. Постать Кобзаря вражає силою духу та життєвим гартотом. Коли говорять про Т. Шевченка, то згадуються думки І. Франка, викладені у "Присвяті": "Він був сином мужика – і став володарем у царстві духу. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури" [7, с. 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко Н. Гімн волі: Поема "Кавказ" Т. Шевченка: Урок / Н. Гончаренко // Дивослово. – 2004. – №6. – С. 20–25.
2. Грибан Г. Біблійні мотиви і пророцтво майбутнього у творчості Тараса Шевченка / Г. Грибан // Волинь – Житомирщина. – 2010. – № 21. – С. 36–41.
3. Павлів О. Поема-містерія "Великий льох" Т. Шевченка / О. Павлів // Слово і Час. – 1991. – № 6. – С. 6–9.
4. Сверстюк Є. Шевченко і час / Є. Сверстюк. – К.: Воскресіння, 1996. – 160 с.
5. Шевченкзнавчі студії: Збірник наукових праць / КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – Вип. 10. – С. 3–7.
6. Стефаник В. Промова на Шевченківському святі в с. Русові 10.05.1914. / В. Стефаник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: storinka-m.kiev.ua
7. Франко І. Твори: у 50 т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 39. – С. 255.
8. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 2003. – Т. 1.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.17

Кудря Е.

СПЕЦИФИКА РАСКРЫТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ В ПОЭЗИИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО ПЕРИОДА "ТРЕХ ЛЕТ"

В статье внимание сосредоточено на поэзии Тараса Шевченко периода "Трех лет", рассмотрена эволюция автора от романтизма к реализму, выяснена специфика раскрытия национальной проблематики с помощью детального анализа сознательных и подсознательных чувств лирических героев.

Ключевые слова: *социологизаторство; синтез; романтизм; реализм; сатира; бурлеск; мистерия; этнология.*

Kudrya H.

SPECIFICS OF DISCLOSURE NATIONAL ISSUES IN TARAS SHEVCHENKO'S POETRY OF PERIOD "THREE YEARS"

The article focuses on Taras Shevchenko's poetry of period "Three years", considered the author's evolution from romanticism to realism, founded the specific of disclosure national issues by using detailed analysis of the conscious and subconscious lyrical hero feelings.

Key words: *sociology; synthesis; romanticism; realism; satire; burlesque; mystery; ethnology.*